

Hlohovčan,
ktorý navrhol
prvé poľské bankovky
ANDREJ KAPUSTÁŠ
1757 ~ 1796

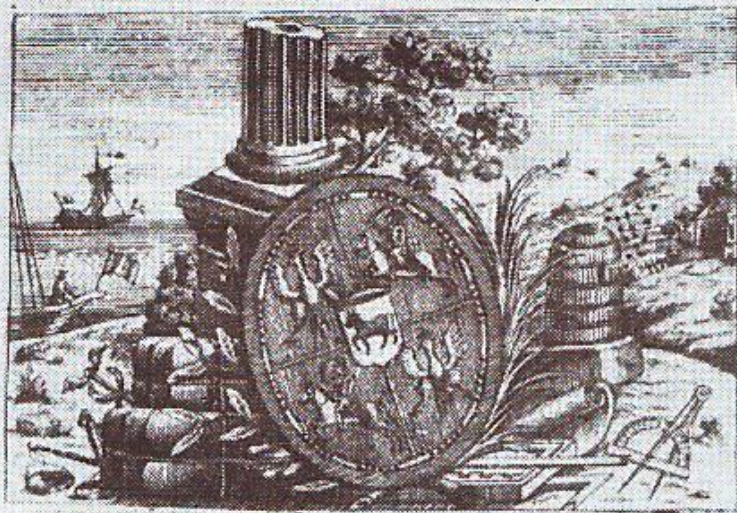
PLANTA
UŁOŻENIA PROJEKTU
BANKU NARODOWEGO
DO
PRZESWIETNEY DEPUTACYI
PROJEKTU EKONOMIKI KRAJOWEY
P O D A N A
PRZEZ
JĘDRZEIA KAPOSZTAS
KUPCA BANKIERA WARSZAWSKIEGO.

„Dans les Etats, qui font le Commerce d'Economie, on a heureuse-
ment établi des Banques, qui, par leur Credit, ont formé de nouveaux
„ signes des Valeurs.”

Montesquieu l'Esprit des Loix.

---

w W A R S Z A W I E.

M DCC LXXX.

w Drukarni Nowey J. K. Mei Rzpltey u Piotra Zawadzkiego.

Titulná strana Kapustášovej práce z roku 1790.

ANDREJ KAPUSTÁŠ, HLOHOVČAN, KTORÝ NAVRHOVAL POLSKÉ PENIAZE

Ing. Marián Tkáč, PhD.

V nedávno otvorenom Múzeu peňazí na frankfurtskej Wilhelm Epstein Strasse, v areáli budov Nemeckej spolkovej banky (Deutsche Bundesbank) je zaujímavá expozícia všetkého, čo slúžilo v minulosti ako peniaze, ale tiež starých mincí i starých bankoviek. Hneď pri dverách je býk, ako symbol jedného z prvých platidiel. A v jednej z vitrín sú aj dve prvé poľské bankovky. Ich autorom je Andrej Kapustáš, aj keď sa tam o tom nepíše.

Áno, je to náš rodák, Andrej Kapustáš (24. november 1757 - december 1796), meno ktorého je v slovenskej verejnosti takmer úplne neznáme. Neznámy je jeho pôvod, osud, jeho myšlienky a skutky. A pritom je jedným zo Slovákov, ktorí vo svojej dobe odvážne posúvali hranice poznania vo svete, pretože doma neboli podmienky na rozvoj ducha a neskôr, vlastne až donedávna ani na skúmanie výsledkov tohto rozvoja. Kapustáš, alebo aj Kápostász, je jedným z tých Slovákov, ktorí odchádzali so svojimi myšlienkami za hranice vlasti, a tam ich uskutočňovali. Je jedným zo Slovákov, a o ktorých vinou nášho národného osudu takmer nič nevieme. Nepoznáme nielen portrét tohto vraj telesne malého a cintľavého muža z Hlohovca, ktorý za svojho krátkeho života -- zomrel ako tridsaťdeväťročný -- dokázal vstúpiť do spoločenského diania veľmi výrazne, ale ani jeho mladosť.

Popri dobrodruhovi par excellence Móricovi Beňovskom to však pod cudzou (a zhodou okolností tiež poľskou) vlajkou dotiahol najďalej, napísal o ňom znalec jeho života, docent Jozef Šimončič z Trnavskej univerzity. Má pravdu, obidvaja -- Kapustáš úplne a Beňovský čiastočne -- svoj osud spojili s Poľskom.

Osudy Poľska a Slovenska, respektíve vtedajšieho Horného Uhorska, boli v histórii veľa razy veľmi podobné. V čase francúzskej revolúcie na konci 18. storočia prejavovali vlastenci nespokojnosť tak so situáciou v Uhorsku, ako aj v Poľsku.

V Uhorsku vyústila nespokojnosť v rokoch 1793 - 1794 do Martinovičovho jakobínskeho sprisahania, na čele ktorého stálo i viacero Slovákov. V správe francúzskeho diplomata Varrého vo Viedni z decembra 1796 ministerstvu zahraničných vecí v Paríži sa o situácii v Hornom Uhorsku uvádza: „Sedem uhorských stolíc - Spiš, Zemplín, Košice, Prešov, Bardejov, Liptov a Orava na poľskej hranici má čulý obchod s obyvateľstvom tejto krajiny. Zväčša sa možno na obyvateľov spoľahnúť, rozmýšľajú ako Poliaci...“

Všadeprítomná polícia evidovala podozrivé stretávanie sa v Bardejovských Kúpeľoch. V Iliášovciach na Spiši bola v auguste roku 1790, rok po dobytí Bastily v Paríži a súbežne s roľníckym povstaním v Sasku, rozšírovaná „Dobrá novina sedliakov“, leták, z ktorého vyberáme:

*Počuvajme sedlaci, každý nech je pozorný čo sa v krajine vec nam najvecej za-
leži aby sme to vedeli.*

*My sme serco v krajine my v poli pracujeme, dar bosky vyprosime šeckich s hle-
bom živime my hodnost zasluzime.*

*Šak ale, čo sa deje zeman lem je a pije sedlaka vysmevuje a jak hce tak suzuje
či hodny, že panuje?*

*Zdvihneme naše ruky, nemusime cerpeti, preukažme panom, ket hce byc velko-
možny neh pluch hyci do ruky.*

*Hicme zbroj každodenny do našej mocnej ruky, pomoc volajme z nebi na ze-
manoch krestani, sto strel do ich maceri.*

Martinovič, vodca uhorských jakobínov, v letáku z augusta roku 1793 sa obrátil na uhorský snem s kritikou rakúskeho dvora a dožadoval sa slobody v Uhorsku. Okrem iného žiadal vytvoriť štyri provincie: Maďarsko, Ilýrsko, Slovensko a Valašsko. Bol to vlastne prvý historický projekt definujúci slovenské štátoprávne ambície.

Skončilo sa to však tak, že 20. mája 1795 bol Martinovič a jeho druhovia, uhorskí jakobíni, verejne popravení.

V rovnakom čase vrcholila snaha vnútorne obrodíť Poľsko, ktoré sa nachádzalo po prvom delení z roku 1772 medzi Rusko, Prusko a Rakúsko, oklieštené a potu-

pené. V rokoch 1788 - 1792 zasadal takzvaný Štvorročný sejm, ktorý 3. mája 1791 prijal modernú pokrokovú poľskú ústavu deklarujúcu podľa vzoru Francúzska základné ľudské práva. O rok na to sa však poľskí feudáli, ktorí odmietli liberálnu ústavu, spojili s Ruskom a ruské vojská vpadli do Poľska. Následne 22. januára 1793 si Rusko a Prusko druhý raz podelili Poľsko. Tadeusz Kościuszko, ktorý mal skúsenosti zo štúdií na francúzskej vojenskej akadémii i z amerického boja o nezávislosť, vyhlásil v marci 1794 začiatok protiruského povstania.

Už v októbri toho istého roku bolo však povstanie porazené a stovky Poliakov uväznených v Petropavlovskej pevnosti pri Petrohrade. Napokon roku 1795 nasledovalo tretie definitívne rozdelenie Poľska, ktoré na viac ako sto rokov zmizlo z mapy Európy.

21. decembra 1794 sa medzi uväznenými poľskými povstalcami ocitol i Slovák Andrej Kapustáš. Chceme hovoriť o otcoch a synoch a hneď na samom počiatku nedodržíme slovo. Iste, poznáme meno Andrejovho otca - narodil sa v Hlohovci, mestčku, kde sa už od 16. storočia úradovalo po slovensky, ako prvorodený syn spomedzi siedmich detí Jozefa Kapustáša a Anny, rodenej Furmanovej 24. novembra 1757. Vieme aj to, že cisár Karol VI. udelil roku 1715 rodine Kapustášovcov šľachtictvo a erb -- na modrom štíte strieborný pelikán s červenou ranou na prsiach, ktorý krmí mláďatá. Andrej Kapustáš teda pochádzal zo zámožnej rodiny, ktorá vlastnila majetky v Komárňanskej stolici, a tomu zrejme zodpovedalo aj jeho vzdelanie. Ale to je o jeho otcovi všetko.

V Hlohovci mali františkánsku rádovú teologickú školu, kde sa vyučovalo aj hebrejsky, Andrej Kapustáš vedel aj po nemecky a písal aj po poľsky, mal sklony k metafyzickým špekuláciám, zaoberal sa svojším výkladom Biblie a Talmudu, veril v predpovede a kabalú. Bol členom iluminátorskej slobodomurárskej lóže.

V čase keď sa panovníkom habsburskej rakúskej monarchie stal reformátor Jozef II., hlohovský rodák, 23 - ročný A. Kapustáš odchádza do Poľska a o desať rokov, v decembri roku 1790 ako 33 - ročný dostáva k uhorskému aj poľský šľachtický titul. A tak meno nášho Andreja Kapustáša sa mení na Jendrzej či Andrzej Kápostász. Tento aktívny muž píše pojednania ekonomického, finančného i spoločenského.

čensko - politického charakteru, dáva najavo sympatie k francúzskej revolúcii, obráňa slobodomurárstvo, vypracúva projekt na riešenie problémov židov.

Usadil sa vo Varšave a roku 1786 bol zapísaný do „Albumu civile“, to znamená zoznamu mešťanov Starej Varšavy. Spolu s Františkom Morinom, ktorý prišiel do Varšavy z Postupimu, viedol banku a po bankrote veľkých bankových domov získala táto banková kancelária dôležité postavenie. Bol v spojení s vplyvnou rodinou Dzialiňského, Kościuszkovho zástupcu v Najvyššej národnej rade a neskôr významného poľského diplomata, a staral sa o jeho finančné transakcie.

Počas činnosti Štvorročného sejmu sa dostal do samého stredu poľského politického diania. Bol poslancom sejmu ako jeden z hlavných predstaviteľov varšavských kupcov. Po prijatí ústavy 3. mája stal sa členom varšavského magistrátu a mal na starosti policajné záležitosti.

Dzialiňski zatiahol Kapustáša v júli 1793 do príprav protiruského povstania. Kapustáš sa stal členom tajného výboru, ktorého členovia sa občas stretávali aj v jeho byte. A on, kupec a bankár (vlastnil bankový dom), zaobstarával pre povstanie peniaze, sám naň venoval 27 tisíc zlotých.

Takto sa medzi predných predstaviteľov poľského protiruského povstania a Kościuszkových spolupracovníkov zaradil aj Slovák Andrej Kapustáš. Keď v marci 1794 odhalila polícia prípravu povstania, skrýval sa na okolí Krakova. Len čo cárske vojská opustili v máji Varšavu, vrátil sa do nej. Dočasná rada ho ihneď povolala do finančnej a poriadkovej komisie. 28. mája 1794 ho vymenoval Kościuszko aj za člena Najvyššej národnej rady - orgánu, ktorý riadil povstanie. Počas celého júla zastupoval neprítomného Kościuszka, spočiatku dokonca predsedal plenárnym zasadnutiam Najvyššej národnej rady.

Kapustáša zatkli spolu s ďalšími dvoma spolupracovníkmi. Počas vypočúvania v Petropavlovskej pevnosti sa správal pokojne, nikoho neudával ani neobviňoval. Svoje konanie obhajoval tým, že spolu s Dzialiňským chceli odovzdať predsedníctvo Najvyššej národnej rady kráľovi a na poľský trón priviesť ruského cároviča Konštantína. Vo väzení, ktoré ťažko znášal a trpel v ňom častými záchvatmi epilep-

sie, pokračoval v preklade Biblie a pestoval kabalistické úvahy, pomocou ktorých chcel prekonať obmedzené prirodzené možnosti človeka.

Názory poľských súčasníkov na Kapustáša, vlastne Andrzeja Kápostásza z Wengier, sa rôznili. Jedni ho pokladali za veľmi potrebného pre povstanie, boli však aj takí, čo ho zatracovali. Vraj bol nerozhodný, nediskrétny a samolúby slaboch.

Možno preto, že v jeseni 1793 považoval A. Kapustáš povstanie za slabo pripravené a navrhoval, aby sa začalo neskôr. Revoluční nadšenci asi nechápali jeho prezieravé návrhy na rokovanie s veľkým Ruskom. Ľavičiari ho nemali radi možno preto, že nebol za oslobodenie poddaných, obával sa ich účasti v povstaní...

Vo väzení strávil dva celé roky. 3. decembra 1796 ho cárska vrchnosť prepustila s podlomeným zdravím z vyšetrovacej väzby, A. Kapustáš sa usadil vo Viľniuse, kde ešte v tom istom roku, v priebehu necelých štyroch týždňov umrel.

Andrej Kapustáš synov nemal. Jeho synmi, v prenesenom zmysle slova sú však všetci zakladatelia centrálnych bánk a navrhovatelia bankoviek... Lebo, a to oceňuje aj poľská historiografia najväčšmi, Kapustáš sa vyznamenal aj na poli bankovníctva. V anonymnej brožúre „O národnej banke, ktorá sa má v Poľsku onedlho ustanoviť“ z roku 1789 navrhol zriadiť Poľskú národnú banku. A o niekoľko mesiacov neskôr navrhol, ako majú vyzerat' poľské bankovky (jedna z nich je v spomínanom frankfurtskom múzeu).

V úvode práce sa takmer dojímavovo priznal, že tak robí z vďaky k tej vlasti, v ktorej mu osud dovolil usadiť sa. Svoju anonymnú brožúru začal príznačne: „Komu sú z dostupných zdrojov a uvážlivého rozmyšľania známe zahraničné banky, dobre vie, aké sú ony užitočné pre krajiny, ako ich obiehajúcimi peniazmi obohacujú, ako umožňujú podieľať sa na bohatstve sveta a vytvárajú úver v krajine...“

Roku 1789 mu pri návrhu na zriadenie národnej banky išlo, zdá sa, o akýsi druh štátnej pokladnice, ktorej príjmami by bolo čosi ako dvadsaťročné 8 - percentné zdanenie dedičných kráľovských majetkov v držbe „starostov“, a to všetko by sa dialo v záujme financovania armády. Na tento účel malo plynúť päť z ôsmich percent, a to vo forme tovarov, sena, plátna, kože, zbraní a ostatných potrieb pre armádu.

Zvyšujúce tri percentá v peňažnej forme mali byť základným kapitálom, peňažnou zásobou pre národnú banku, ktorá by z nich poskytovala úvery.

Banka mala byť podriadená Komisii pokladu. Podľa prvých Kapustášových úvah v jej organizačnej štruktúre chýbal department na vydávanie peňazí. Nemalo teda ešte ísť o klasickú národnú, teda emisnú banku.

Kapustáš v celej brožúre, napísanej samozrejme po poľsky, venuje veľa miesta prepočtom kapitalizácie peňažnej zásoby, na čo vypracoval šesť podrobných tabuliek. Predpokladal, že úroková miera sa určí zákonom najmenej na 20 rokov a bude spomínaných osem percent.

Kapustášom navrhovaná národná banka mala byť teda niečím medzi štátnou pokladnicou a komerčnou bankou. Z brožúry na nás dýcha akýsi „ľudomilný“ duch Kapustášových úvah. On, dvojnásobný šľachtic, ktorý sa počas povstania bál ozbrojiť poddaných, uvažoval zrazu o tom, ako umožniť obyvateľom miest a dedín prísť ku peniazom. Ako prekonať problém nedostatku peňazí v Poľsku.

O rok na to, roku 1790 pripravil „Projekt založenia národnej banky“, ktorý uverejnil už pod menom „Jendrzej Kápostász, kupec a bankár varšavský“ a predložil ho na posúdenie Štvorročnému sejmu. Brožúra začína úvodom, v ktorom oslovuje sejm: „Vychádzajúc z rôznych verejných písomností, zaoberajúcich sa potrebou národnej banky, tejto takej vážnej a arci-potrebnnej inštitúcie v poľskej krajine, tej vlasti, v ktorej mi je milé žiť, osmelil som sa Najjasnejším stavom predložiť môj Projekt, alebo Návrh na projekt národnej banky cez poslanca J. W. Kubického...“

Kapustášove úvahy v priebehu roka pokročili ďalej. Navrhol, aby Reczpospolita zriadila národnú banku na dvadsať rokov, a to pod správou osobitnej Bankovej komisie. Tá by stála na čele národnej banky v zložení direktor, vicedirektor a šiesti assesori s poradným hlasom, po dvoch z každej vtedajšej poľskej provincie: Veľkopoľska, Malopoľska a Litvy.

Hlavnou úlohou národnej banky podľa vzoru podobných bánk v Anglicku, Rakúsku, Dánsku, Francúzsku a inde, už nemala byť akási snaha o nahradenie štátnej pokladnice, ale vydávanie bankových poukážok -- bankových „biletov“, teda papierových peňazí.

A. Kapustáš poznal vývoj bankovníctva vo svete, pričom všetky vo vtedajšom svete existujúce banky delil do dvoch skupín: na súkromné a verejné. Prvé podľa neho pracujú na obchodnom princípe a zabezpečujú najmä presun a obmenu peňazí z miesta na miesto a z krajiny do krajiny. Ich počiatok kladie do čias, keď kupci rozvíjali zmenárenskú činnosť na stoloch či laviciach, nazývaných po taliansky „banco“.

Verejné banky vznikli v Benátkach, Amsterdame a Hamburgu preto, aby poskytovali úvery. Iné verejné banky boli na to, aby vyriešili nedostatok obeživa, a to pod pevnou zárukou a správou vládnucích stavov alebo panovníkov. Boli to banky emisné (biletové) alebo zemské (krajinské). Aj národná banka v Poľsku mala podľa A. Kapustáša vzniknúť z dôvodu nedostatku hotových peňazí: „Poukážuc teda na všetky základné typy bánk, treba ešte toľko dopovedať, ktorá z nich môže byť pre poľskú krajinu najužitočnejšia. Z príčiny nedostatku hotových peňazí, lebo Poľsko nemá vlastné kovové bane, čo je evidentným dôvodom úžery v našej krajine, potrebujeme emisnú banku, z ktorej môžu vzniknúť banky lombradné i Monte pietatis, a svojho času aj krajinská banka, ktorá potom môže byť sformovaná a spravovaná prostredníctvom toho istého direktória emisnej národnej banky.“

A. Kapustáš navrhoval, aby národná banka vydala 40 miliónov zlotých v hodnotách 10, 25, 50, 100, 500 a 1000 zlotých, a to postupne: v prvom štvrtroku po vzniku banky 10 miliónov „asignátov“ vo veľkých a malých „biletach“, to znamená po 1000 a 10 zlotých: „Právo zabezpečí, že všetky verejné dane musia byť platené týmito biletmi a taktiež všetky krajinské výdavky budú platené týmito biletmi...“

Po uplynutí prvého štvrtroka Banková komisia zhodnotí vývoj situácie a rozhodne o ďalšej emisii. Peniaze, bilety, ktoré ostanú v obehu budú maximálnou možnou výškou úveru, ktorý možno v krajine poskytnúť.

Kapustášov projekt má 32 paragrafov, v ktorých sa podrobne ustanovuje postup Bankovej komisie v oblasti emisie obeživa a poskytovania úverov. V poslednom paragrafe je Kapustášov vlastný návrh ako majú vyzerat' prvé poľské papierové peniaze. Pamätá i na bilety zničené ohňom, vodou alebo akýmkoľvek iným spôsobom, ktoré banka bude vymieňať, ako i na falzifikáty a falzifikátorov.

A. Kapustáš navrhol zriadiť hlavný -- principiálny -- úrad banky so sídlom vo Varšave a šesť výkonných provinčných úradov. Ďalej sa má zriadiť Lombardný ústav vo Varšave na poskytovanie hypotečných úverov obyvateľom „Koruny“ a Litvy a štyri bankové inštitúcie, takzvané „Monte pietatis“ vo Varšave, Krakove, Poznani a Viľniuse. Aj použité pomenovania „Monte pietatis“ (Ústavy súcitu), známeho z 15. storočia, z čias keď sa svätý František z Assisi pokúšal poskytovať lacné, spočiatku dokonca bezúročné úvery v Taliansku, svedčí o Kapustášovom protiúžerníckom cítení a presvedčení.

Vznikom národnej banky sa teda podľa A. Kapustáša malo brániť úžere, ktorá kvitne najmä tam, kde je nedostatok peňazí. Pri svojich úvahách sa Andrej Kapustáš odvolával na Francúza Neckera: „Je možné, aby bankové poukážky mohli mať hodnotu hotových peňazí? Bankové poukážky by istotne mali neohraničenú dôveru, keby hodnota týchto poukážok bola deponovaná v zlatých alebo strieborných minciach vo verejných pokladniciach, keby mala nad ňou dohľad spravodlivá správa a keby povinne mala banka príkaz neposkytnúť ani monarchovi nekrytý úver.“

Kapustášovi protivníci, osobitne Karol Glave, však práve vtedy vytiahli iný príklad, škótskeho ekonóma Johna Lawa, objaviteľa, či otca papierových peňazí, ktorý ich začal vydávať vo Francúzsku u regenta Filipa Orleánskeho roku 1716. Spôsobil však nadmerným vydávaním peňazí štátny bankrot, musel z Francúzska utiecť a na jeho hrobe v Benátkach je epitaf: „Tu odpočíva slávny Škót, počtár bez páru, ktorý pravidlami algebry priviedol Francúzsko do špitálu.“

Glave napísal: „Drahé stavy, pred potvrdením papiera bez garancie skutočnej hodnoty uvážte, že dáte zlý príklad potomkom a na seba privodíte pokarhanie, otvoríte vo vlasti žriedlo nešťastia, ktoré privodil Law vo Francúzsku...“

Kapustáš bezodkladne pripravil osobitný polemický spis „Odpoveď s úvahami pánu Karolovi Glavemu k jeho návrhu banky“ a odpovedal na toto, aj iné obvinenia, takto: „Môj systém je tak ďaleko od Lawovho systému, ako nebo od zeme. Lawov systém utvoril papierové peniaze, ktoré nemali iné krytie, ako imaginárny zisk z nešťastne premysleného obchodu v Mississipi. Môj systém predpokladá len také bankové poukážky, ktoré majú bezpečné krytie, po prvé -- hotové peniaze ležiace v ban-

kových pokladniciach a po druhé -- isté hypotéky a ďalšie zábezpeky. Lawov systém požičiaval peniaze kráľovi, ktorému nestačili bankové pokladnice dodávať peniaze a hneď začal upadať ich kurz, lebo kráľ ich nevedel vracať, takže veľký bankrot, ktorý vo Francúzsku nastal, nastať musel. Podľa môjho systému sa nepožičia nikomu, ani samej Rzeczpospolitej ani jeden groš bez čistej hypotéky, preto nikdy nemôže zbankrotovať!“

Andrej Kapustáš na rozdiel od Karola Glaveho nechcel dať vydávanie peňazí do rúk súkromných osôb, to bola jeho garancia proti možnej inflácii.

Takto riešil náš rodák pred viac ako dvesto rokmi vtedy aktuálne otázky uvádzania papierových peňazí do života, v čom videl jednu z možností ako odstrániť úžeru, špekuloval nad problémom úrokových sadzieb, množstva peňazí v obehu a s tým súvisiacej inflácie. Jeho tri brožúry, venované problematike bankovníctva a emisnej banky, sú plné odborných úvah a návrhov riešení. Kapustáš vedel pomenovať jednotlivé problémy a na ich riešenie hľadal neodskúšané a celkom odvážne postupy. Z dvesto rokov starých jeho prác však vidieť aj poznanie vývoja v okolitom svete a snahu prispôbiť stav bankovníctva v jeho novej vlasti, v Poľsku, Európe.

Robil tak v Poľsku, lebo doma nebolo v tom čase ani pomyslenia na podobné otázky. Podmienky pre vznik prvej slovenskej emisnej banky a pre vlastnú menovú politiku dozrejú až o takmer 150 rokov.

Ak sa ocitnete v Múzeu peňazí vo Frankfurte, srdci európskeho bankovníctva, spomeňte si, že svoje miesto v ňom má aj Andrej Kapustáš, ktorý prežil šestnásť najplodnejších rokov svojho krátkeho života mimo Slovenska, ale pochádza z nášho Hlohovca. A tiež na to, že aj slovenské myšlienky, ale i slovenské životy a slovenská krv, ovplyvnili a obohatili dejiny našich susedov, a teda i Európy. A že v našej minulosti sme mali aj bankárov, ktorí však vinou osudu nebudovali banky doma, ale pomáhali budovať banky v zahraničí.

V MESTEČKU HLOHOVEC - RODISKU ANDREJA KAPUSTÁŠA

Mgr. Jozef Urminský

Panstvo hradu Hlohovec

Rodisko priekopníka novodobého bankovníctva Andreja Kapustáša, mestečko Hlohovec, bolo od roku 1720 súčasťou rozsiahleho panstva významného uhorského šľachtického rodu Erdődyovcov, ktorí hlohovské panstvo obdržali v prvej tretine 18. storočia od uhorskej koruny za 24 000 rýnskych zlatých. Bola to svojim spôsobom odmena kráľa Karola VI. grófovi Jurajovi Leopoldovi Erdődymu za vernosť kráľovi a za pomoc pri potlačení stavovských povstaní a v bojoch proti Turkom.

Značne zdecimované panstvo hradu Hlohovec s rovnomenným mestečkom rozprestierajúcim sa vo svahoch nad údolím Dolného Považia na ľavom brehu rieky Váh, patrilo začiatkom 18. storočia rodine Forgáčovcov a neskôr Pánom z Mitrovíc. Keď však Šimon Forgáč po neúspešnom Rákocziho povstaní bol ako prívrženec povstalcov v roku 1706 nútený opustiť Uhorsko útekom do Poľska, získal v roku 1709 skonfiškované majetky český gróf Václav Ján Vratislav z Mitrovíc. Panstvo bolo po tureckej expanzii, stavovských povstaniach a hospodárením Forgáčovcov tak zadĺžené, že gróf Leopold Šlik navrhol rodine prepustiť časť panstva uhorskej korune na úhradu všetkých dlhov.

Keď 22. novembra 1720 dostala ostrihomská kapitula od Karola VI. nariadenie, aby uviedla Juraja Erdődyho do majorátu a celého panstva, malo mestečko, vysilené z predchádzajúceho obdobia, úplne zbúrané mosty, polia a lúky boli zničené, dobytok pohynul. Od Hlohovčanov sa žiadalo vydržiavať vojsko - hoci vojna už dávno skončila, a vykonávať pre armádu dlhodobé furmanky a roboty. Hlohovec bol vyslovene agrárnym mestečkom, ktoré žilo z produkcie polí, lúk a vinogradov, z chovu dobytky a čiastočne z remeselníckej produkcie. Juraj Erdődy ako schopný podnikateľ rozšíril a zveľadil celé Erdődyovské panstvo, ktoré neskôr po roku 1759 posil-

nil a doplnil Jurajov syn Ján Nepomuk. Zveľadňovanie a hospodársky rast mestečka zavŕšil Jánov syn Jozef Erdődy, ktorý do roku 1824, kedy zomrel, postupne prebudoval hlohovský hrad s areálom na prepychové panské sídlo zodpovedajúce vkusu a nárokom viedenského kráľovského dvora.

Mestečko Hlohovec tvorili dve pôvodne samostatné sídelné jednotky - Starý a Nový Hlohovec. Zatiaľ čo Nový Hlohovec obdržal už v roku 1362 prvú trhovú výsadnú listinu potvrdenú privilégiami z roku 1365, Starý Hlohovec ležiaci bližšie k hradu sa dlho vyvíjal len ako poddanská osada. Hoci neskôr obe sídliská, ktoré boli od seba oddelené iba priekopou získali rovnaké práva a povinnosti, až do 18. storočia mali obe mestečka vlastného richtára a obecnú radu. Juraj Erdődy potvrdil obyvateľom Starého a Nového Hlohovca trhovú výsadu 8. januára 1725, čím deklaroval snahu pozdvihnúť obe mestečka pod hradom a pritiahnúť sem viac obyvateľov v snahe pozdvihnúť ekonomický rast regiónu.

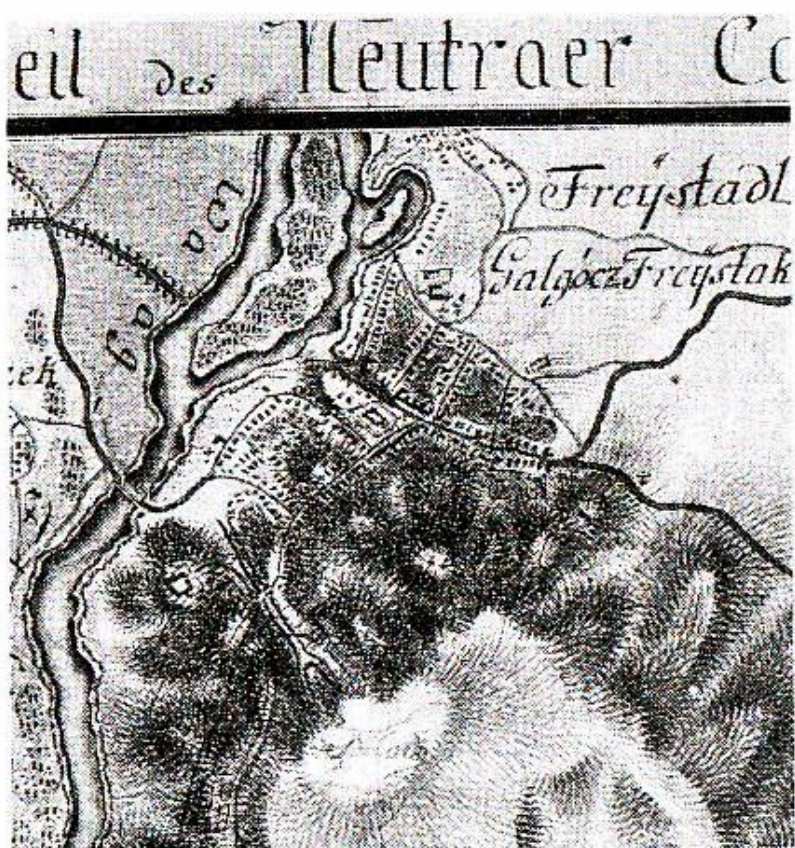

Vyobrazenie Hlohovca na olejomalbe z roku 1746.

Mestečko a jeho obyvatelia

V 18. storočí sa už obe mestecká vyvíjali samostatne, hoci dôsledne v administratívnych dokumentoch rozlišovali svojich obyvateľov. Predstavným mesta bol richtár a dvanásťčlenná mestská rada. V roku 1769 sa popri richtárovi uvádza päť prisažných, traja viniční majstri, dvaja trhoví richtári, jeden kapitán a jeden senátor. Od druhej polovice 18. storočia malo mestečko svojho notára a neskôr aj pokladníka. Hoci sám richtár nedostával za výkon svojej funkcie plat, bol oslobodený od všetkých daní a robôt. Jeho hlavnou povinnosťou bolo dbať o mestské hospodárstvo a na konci funkčného obdobia podať vyúčtovanie. Mzdu dostávali iba zamestnanci mesta a to notár, strážnici, hajdúsi a noční hlásnici. Richtár Juraj Ján Kissell, v roku 1755 práve nočným strážnikom a hlásnikom listom prikazoval, že... „z rozkazu osvíceného pána Grófa a milostivého... jeden každý pán richtár Fraštacký (je povinný dbať), aby ždicky jeden nocnošný (nočný strážnik) do každej ulice (vošiel a) ... aby pilný pozor dali na mrcha ľudí to jest kmínov a zlodejov, aby sa úbohým škoda nerobila.“

V tomto období malo mestečko do 5000 obyvateľov. V roku 1715, ešte pred prevzatím panstva Erdödyovcami bolo v Hlohovci 6 zemianskych domácností, 96 meštianskych, 2 oslobodené, 90 želiarskych a 3 domácnosti boli nezaradené. Z celkového počtu 197 domácností bolo až 167 slovenských čo bolo asi 355 usadlostí. V období od roku 1720 do roku 1793 sa postavilo v Hlohovci takmer sto nových domov, pričom na konci 18. storočia tu stálo 447 usadlostí. Už tieto údaje dokazujú

Hlohovec na mape prvého vojenského mapovania, okolo roku 1777.

zvýšený prílev obyvateľov do mesta najmä kvôli Tereziánskym a Jozefinským reformám a vďaka dobrému hospodáreniu Erdödyovcov na svojom panstve. Najväčší počet domov v mestečku ale narástol medzi rokmi 1793 a 1818 za vlády dvorného kancelára cisára Františka I. - grófa Jozefa Erdödyho nad hlohovským panstvom. Vtedy tu pribudlo až 134 nových usadlostí. Po roku 1720, najmä však nástupom Márie Terézie na uhorský trón v roku 1740, začala do Hlohovca prichádzať nová vlna obyvateľov, pričom veľký nárast zaznamenala židovská komunita, ktorá sa do mesta prisťahovala zväčša z moravských miest po vydaní tzv. familiantských zákonov povoľujúcim ženiť sa len najstarším potomkom židovských rodín. Počas rokov 1720 - 1780 sa do Hlohovca prisťahovalo aj viacero nových slovenských rodín z rozličných končín Uhorska. Keďže rodinu Kapustášovcov nenachádzame v urbároch panstva a mestečka zo 17. storočia, predpokladáme, že do Hlohovca sa prisťahovala práve v období po získaní panstva Erdödyovcami. O ich živote v meste sa dozvedáme až z matrik, kedy sa tu Jozefovi Kapustášovi a manželke Anne postupne narodilo sedem detí, pričom prvorodeným bol Andrej.

Vzhľad Hlohovca, mestečka pod hradom na brehu Váhu v roku 1757, kedy sa Andrej Kapustáš narodil, najlepšie vystihujú dobové veduty a písomné dokumenty. Centrom mestečka bolo námestie s farským kostolom Sv. Michala archanjela. Vedľa neho viedla cesta z Trnavy do Nitry, okolo kostola sa rozkladalo pravidelné štvoruholníkové námestie vystavané kolonistami v 14. storočí. Z námestia vybiehala pravidelná sieť ulíc Nového Hlohovca. Na juhu sa na návrší dvíhal už čiastočne prestavaný hlohovský hrad, centrum panstva. Pod ním na svahoch obráteným k Váhu ležali usadlosti Starého Hlohovca. Hrad s mestečkom spájala Podzámska ulica. Ďalej na sever k horám Považského Inovca a do neďalekej dedinky Sv. Peter viedla cez Hlohovú ulicu cesta obchádzajúca Františkánsky kláštor a kostol Všetkých Svätých. Na východnom okraji za mestskou bránou na výraznom kopci od tridsiatych rokov 18. storočia stavali hlohovskí mešťania po morových epidémiách kalváriu s vrcholovou kompozíciou Ukrižovania a Snímania Krista z kríža. Mimoriadny rozvoj znamenala židovská komunita, ktorá si na začiatku Hlohovej ulice postavila v roku 1750 synagógu, školu, mikve a domy pre správcu a vodcu židovskej komunity.

Okrem tejto školy sa v meste nachádzala aj katolícka škola v Podzámskej ulici pri miestnej fare a rádová teologická škola vo Františkánskom kláštore. Práve u hlohovských františkánov naberal Andrej Kapustáš nové vedomosti. Bolo to obdobie pôsobenia takých veľkých postáv slovenskej histórie akými boli Paulín Juraj Bajan, skladateľ barokovej chrámovej hudby, ďalej literát Jakub Vaxmanský alebo básnik Hugolín Gavlovič. Gvardiánom bol lektor filozofie páter Patrícius Veselý. Štúdium v hlohovskej teologickej škole až do roku 1765 nebolo úplné, až v spomínanom roku sa tu obnovilo generálne štúdium filozofie a teológie, ktoré neskôr v roku 1777 preniesli do kláštora v Uherskom Hradišti. Kláštorná knižnica bola jednou z najbohatších na Slovensku, začiatkom 20. storočia obsahovala 5713 zväzkov. Tu si mladý Andrej Kapustáš pravdepodobne vytvoril vzťah k Poľsku, pretože rehoľa Františkánov vo veľkej miere čerpala z tohto prostredia. Historici uvádzajú, že aj knihy, ktoré sa do kláštornej knižnice dostali z iných kláštorov františkánskej provincie pochádzali práve z Poľska.

Navyše Andrej vyrastal v čase osvietenstva a náboženskej voľnosti, v období nastupujúcej industrializácie a revolúcií. Aj v Hlohovci boli odozvy meniaceho sa sveta citeľné, no tie sa v malom poľnohospodárskom mestečku udomácnili len veľmi ťažko a boli navyše stále riadené vôľou majiteľa celého panstva. Dobrým príkladom nepriechodnosti nových myšlienok do povedomia širokého okruhu obyvateľov mesta a majiteľa panstva sú životné osudy hlohovského rabína a znalca Talmudu Mordechaja Deutscha. Ten v roku 1740 prišiel do Hlohovca ako absolvent židovskej rabínskej školy a žiak vrchného pražského rabína Abraháma Ben Oppenheimera. Po svojom príchode založil v Hlohovci dokonca Ješivu - školu vyššieho židovského učenia, ale keďže Mordechaj Deutsch nenašiel vo svojej práci pokračovateľov jeho škola v roku 1772 kedy zomrel, zanikla. Preto ani niet divu, že nové myšlienkové prúdy a dravosť mladého muža priviedli Kapustáša začiatkom deväťdesiatych rokov do Poľska. Zanechal a opustil relatívne pokojné vody uhorského zemepanského mestečka, kde sa dobre podkúl vedomosťami práve vďaka katechétom z miestneho kláštora a vzdelanému židovskému etniku, ktoré sa do mesta v čase jeho mladosti hromadne prísťahovalo.

ANDREJ KAPUSTÁŠ

Dr. Wojciech Biliński

Andrej Kapustáš - narodil sa 27.11.1757 v dnešnom Hlohovci. Cisár Karol VI. udelil jeho predkom v roku 1715 šľachtický titul. Poľské historické pramene nepotvrdzujú hypotézy niektorých bádateľov o meštianskom rodokmeni Kapustaszovcov zo Sandomierza. Mladý Andrej sa učil na františkánskej škole vo svojom rodnom meste. Okrem miestneho dialektu vedel aj po nemecky a hebrejsky, a pravdepodobne písal tiež po poľsky.

Okolo roku 1780 sa usadil vo Varšave a tu sa stal spolumajiteľom bankovej kancelárie, ktorá rýchlo nadobudla značný význam. A. Kapustáš zároveň spravoval finančné záležitosti vplyvnej rodiny Działyńskovcov. V decembri

Varšava v 18. storočí.

1790 bol povýšený do šľachtic-

kého stavu. O rok neskôr mu poľský snem udelil erb „Odrowąż“. Odvtedy používal poľštené meno Andrzej alebo Jędrzej a priezvisko Kapostasz. V období Veľkého snemu (1788-1792) rozvinul oživenú politickú činnosť. Po schválení Ústavy 3. mája v roku 1791 sa stal členom mestskej rady vo Varšave a podieľal sa na schvaľovaní právnych noriem a volebného poriadku orgánov hlavného mesta. Svoju činnosť však sústredil hlavne na ekonomicko-finančnú oblasť. V roku 1789 anonymne vydal brožúru pod názvom „O národnej banke, ktorá sa má zriadiť v Poľsku“. Dňa 23.07.1790 predložil v sneme projekt založenia národnej banky, ktorý bol vydaný tlačou. Táto iniciatíva bola vysoko hodnotená, o to viac, že jej novátorstvo spočívalo okrem iného v presadzovaní idey banky ako napolo štátnej, napolo súkromnej inštitúcie fungujúcej ako akciová spoločnosť, v ktorej by polovicu podielov mala vláda a druhú časť súkromní

kapitalisti. A. Kapustáš sa zároveň užímal slova v politických a ideologických záležitostiach. Počas vojny s Ruskom (1792), v ktorej boli poľské vojská porazené, volal po rokovaniach a dožadoval sa uzavretia mieru. Týmto spôsobom sa snažil o záchranu úspešných výsledkov Veľkého snemu.

Aby sa v Poľsku zachoval dedičný kráľovský trón, navrhol manželstvo

dcéry saského kurfirsta ako poľskej infantky s veľkým ruským kniežaťom Konštantínom. V tomto kontexte niet divu, že si porozumel s prívržencami dohody s Ruskom a od vlády *Targowice* prijal post exekútora bankrotujúcich bankových domov. Rýchlo však pochopil, že kľúč k nezávislosti Poľska, jeho novej vlasti, je tiež v rukách tých, čo sa chopia zbrane. V máji 1793 sa dostal do tajného povstaleckého výboru vo Varšave. Jeho sprisahanecké kontakty boli široké a emisári prenikali do Uhorska a do Sliezska.

V septembri 1793 sa stal členom povstaleckej Malej rady vo Varšave. Vo veci vypuknutia ozbrojeného povstania sa kontaktoval priamo s Tadeuszom Kościuszkom. Napriek tomu že bol prívržencom taktického oneskorenia začiatku akcie, do povstaleckej pokladnice poukázal značné finančné prostriedky a pripravujúc povstanie cestoval do Lvova a Krakova. Po vypuknutí povstania mu hlavný vodca T. Kościuszko zveril funkciu jedného zo zástupcov Najvyššej národnej rady. Stal sa tiež blízkym spolupracovníkom obuvníka Jana Kilińskiego, vodcu občianskeho hnutia vo Varšave. Využívajúc svoje bankárske skúsenosti, zriadil úrad štátoviek. Poľskí historici usudzujú, že práve Andrej

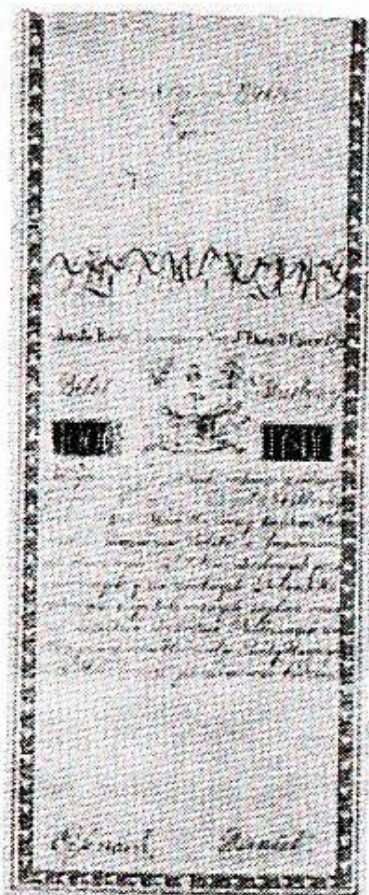

Tadeusz Kościuszko.

Kapustáš, a nie Hugo Kollataj, bol autorom prvého národného zákona o papierových peniazoch. Ako riaditeľ Inšpekcie štátoviek bol spoluautorom návrhu na nové značenie bankoviek, ktoré sťažovalo ich falšovanie.

Po porážke Kościuszkovho povstania bol spolu s J. Kilińským a ďalšími varšavskými vodcami dňa 21.12.1794 uväznený. Vyviezli ich a boli väznení v Petropavlovskej pevnosti v Petrohrade. Kapustáš mal chatrné zdravie, a preto ťažko znášal kruté väzenie. V decembri 1796 bol prepustený na slobodu, ale už nemal šancu prežiť, hoci - ako zaznamenal jeho súčasník, dejepisec Julian Ursyn Niemcewicz - „tá štíhla, zbedačená postavička mala zriedkavo pevný charakter“. Keď sa dostal zo žalára, usídlil sa vo Vilniuse, kde aj v tom istom roku zomrel. Slovenskí historici uvádzajú, že v Múzeu peňazí vo frankfurtskej banke sú vystavené prvé poľské bankovky, ktorých autorom je A. Kapustáš.

Hlohovčan Andrej Kapustáš osídlil sa vo Varšave a zvolil si Poľsko za svoju druhú otčinu. Jeho veľkou zásluhou je príprava projektu poľskej národnej banky. Bol aj autorom prvých poľských bankoviek. Dnes pri príležitosti 210. výročia jeho úmrtia treba vzdať česť tomuto významnému zástupcovi mesta Hlohovec, ktorý patril k tým, ktorí spájali slovenský a poľský národ.

Prvá poľská bankovka z roku 1794.

Varšava v 18. storočí.

POLSKO-SŁOWACKIE ZWIĄZKI HISTORYCZNE

*Słowak inicjatorem powstania banku narodowego w Polsce!
Pierwsze polskie banknoty zaprojektował urodzony w Hlohovcu
Andrej Kapustáš!*

Dr. Wojciech Biliński

Nasz bohater urodził się 27 listopada 1757 r. w dzisiejszym Hlohovcu w okolicach Trnavy. Jego przodkowie otrzymali w 1715 r. od cesarza Karola VI tytuł szlachecki. Polskie źródła historyczne nie potwierdzają hipotez niektórych badaczy o mieszczańskim rodowodzie Kapustaszów z Sandomierza. Młody Andrej pobierał nauki w szkole franciszkańskiej w swoim mieście rodzinnym. Oprócz posługiwania się miejscowym dialektem znał język niemiecki i hebrajski, podobno pisał także po polsku.

Okolo roku 1780 osiedlił się w Warszawie i został współwłaścicielem kantoru bankierskiego, który szybko zyskał poważne znaczenie. Jednocześnie Kapustáš prowadził interesy finansowe wpływowej rodziny Działyńskich. W grudniu 1790 r. uzyskał nobilitację szlachecką, zaś rok później polski sejm nadał mu herb Odrowąż. Odtąd używał spolszczonego imienia Andrzej lub Jędrzej i nazwiska Kapostas. W czasie Sejmu Wielkiego (1788-1792) rozwinął ożywioną działalność polityczną. Po uchwaleniu Konstytucji 3 maja w 1791 r. został radnym miasta Warszawy i uczestniczył w uchwalaniu praw i ordynacji wyborczej do władz stolicy. Główną działalność skupił jednak na sferze ekonomiczno-finansowej. W roku 1789 wydał anonimową broszurę „O banku narodowym w Polsce ustanowić się mającym”. Dnia 23 lipca 1790 r. przedłożył sejmowi projekt utworzenia banku narodowego, który opublikował drukiem. Inicjatywa ta została oceniona wysoko, tym bardziej, że jej nowatorstwo polegało m.in. na lansowaniu idei banku jako instytucji półpaństwowej,

półprywatnej funkcjonującej w formie spółki akcyjnej, w której połowę udziałów miałby rząd a drugą część prywatni kapitaliści. Równocześnie Kapostasz zabierał głos w sprawach politycznych i ideologicznych. Podczas wojny z Rosją (1792), w której wojska polskie ponosiły porażki nawoływał do rokowań i zawarcia pokoju. Dążył w ten sposób do ocalenia osiągnięć Sejmu Czteroletniego (Wielkiego). Dla utrzymania dziedzicznego tronu królewskiego w Polsce, zaproponował małżeństwo córki elektora saskiego, jako infantki polskiej z wielkim księciem rosyjskim Konstantym. W tym kontekście nie dziwi, że porozumiał się ze zwolennikami ugody z Rosją i przyjął od rządów Targowicy posadę egzekutora upadających domów bankowych. Rychło się jednak zorientował, że klucz do niepodległości Polski, swojej nowej ojczyzny, spoczywa również w rękach tych, którzy chwycą za oręż. W maju 1793 r. przystąpił do tajnego komitetu powstańczego utworzonego w Warszawie. Jego spiskowe kontakty były rozległe a emisariusze docierali na Węgry i Śląsk.

We wrześniu 1793 r. został członkiem Małej Rady powstańczej utworzonej w Warszawie. W sprawie wybuchu insurekcji kontaktował się bezpośrednio z Tadeuszem Kościuszką. Pomimo, iż był zwolennikiem taktycznego opóźnienia terminu rozpoczęcia akcji, przekazał znaczne środki pieniężne do kasy powstańczej i podróżował do Lwowa i Krakowa przygotowując powstanie. Po jego rozpoczęciu Naczelnik Kościuszko powierzył mu funkcję jednego z zastępców Rady Najwyższej Narodowej. Został również bliskim współpracownikiem szewca Jana Kilińskiego, przywódcy zrywu obywatelskiego w Warszawie. Wykorzystując swoje doświadczenie bankowe utworzył urząd biletów skarbowych. Polscy historycy uważają, że to Andrzej Kapostasz, a nie Hugo Kołłątaj, był autorem pierwszej narodowej ustawy o pieniądzu papierowym. Jako dyrektor Inspekcji Biletów Skarbowych był współautorem projektu nowego znakowania banknotów utrudniającego ich podrabianie.

Po upadku Powstania Kościuszkowskiego Kapostasz wraz z Kilińskim i innymi przywódcami warszawskimi został aresztowany 21 grudnia 1794 r. Wywieziono ich i osadzono w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu. Będąc słabego zdrowia ciężko znosił okrutne więzienie. Zwolniony w grudniu 1796 r. nie miał już szans na przeżycie, choć jak odnotował współczesny mu dziejopis Julian Ursyn Niemcewicz:

„w szczupłej, nędznej figurce jego mieścił się rzadkiej tęgości charakter“. Po wyjściu z lochów zamieszkał w Wilnie, gdzie zmarł pod koniec tego samego roku. Historycy słowaccy przypominają, że w Muzeum Pieniądza w Banku we Frankfurcie eksponowane są pierwsze polskie banknoty autorstwa Andrzeja Kapostasza. Władze Hlohovca w lipcu tego roku zamierzają odsłonić pamiątkową tablicę ku jego czci.

Życie Andrzeja Kapostasza - obywatela Hlohovca, który osiedlił się w Warszawie a Polskę obrał za swoją drugą ojczyznę, świadczy o przenikaniu się świata polityki i finansów. Jego wybitną zasługą jest stworzenie projektu narodowego banku polskiego. Był też autorem i twórcą pierwszych polskich pieniędzy papierowych. Dziś w 210 rocznicę jego śmierci trzeba oddać hołd temu wybitnemu przedstawicielowi miasta Hlohovec, który był jednym z tych, którzy łączyli narody słowacki i polski.

ANDREJ KAPUSTÁŠ

(1757 - 1796)

Hlohovčan, ktorý navrhol prvé poľské bankovky

Publikácia vydaná pri príležitosti odhalenia pamätnej tabule slávnemu rodákovi

Na realizácii sa podieľali

Veľvyslanectvo Poľskej republiky, Slovenská sporiteľňa, a.s., Mesto Hlohovec,
Vlastivedné múzeum Hlohovec, Občianske združenie EX LIBRIS AD PERSONAM
HLOHOVEC

Hlohovec 07. júl 2006

Vydalo občianske združenie EX LIBRIS AD PERSONAM HLOHOVEC

v spolupráci s Veľvyslanectvom Poľskej republiky

Vyšlo v edícii: Slávni Hlohovčania

Na obálke: Panoráma Hlohovca na Lippertovom obraze z roku 1799.

Autori: Ing. Marián Tkáč, PhD.   Národná Banka Slovenska
Wojciech Biliński, PhD.   Veľvyslanectvo Poľskej republiky
Mgr. Jozef Urminský   Vlastivedné múzeum v Hlohovci

